

- Slančová, D. *O niektorých syntaktických prostriedkoch eseje*. SR 49, 1984, s. 215–224.
- Slančová, D. *O kompozičných prostriedkoch súčasnej slovenskej eseje a jej štýlu*. SR 50, 1985, s. 28–37, 93–97.
- Stylistyka IV*, 1995, Polsko – Opole, kap. *Moje dziesięcioletnie rozumienie stylu* (hlavně příspěvky M. Červenky, M. Dudoka, M. N. Kožinové, J. Krause, M. Krčmové).
- Štícha, F. *O jazyce soudních rozhodnutí*. NŘ 68, 1985, s. 65–77.
- Světlá, J. *K typologickým rozdílům mezi texty informativními a apelativními*. SaS 64, 2003, s. 88–106.
- Těšitelová, M. *O češtině současné administrativy*. NŘ 70, 1987, s. 21–29.
- Těšitelová, M. aj. *Současná česká administrativa z hlediska kvantitativního*. Praha: ÚJČ 1985.
- Trávníček, F. *O jazykovém slohu*. Brno: SPN 1953.
- Zeman, J. *Charakteristika hybridních útvarů stylu odborného a publicistického*. Termina '94. Liberec: TU a ÚJČ AV 1995, s. 47–54.

XIV. APLIKACE STYLISTICKÝCH POZNATKŮ

Vedle teoretických otázek stylu je **předmětem** zájmu stylistiky i **produkce komunikátu** a jeho příjem.

V této kapitole se věnujeme:

1. Tvorbě věcných, zvláště odborných psaných komunikátů.
2. Přípravě a přednesu mluvených věcných, odborných projevů.

Zdůrazňujeme, že v obou případech jde o činnosti (podle našeho názoru) **naučitel-né**, nezaměřujeme se tedy na tvůrčí psaní uměleckých textů. Neprobíráme ani přípravu běžných projevů, již je věnována pozornost na nižších stupních škol.

3. Příjmu komunikátů věcného, odborného typu.

Podmínkou úspěšného přijetí psaného i mluveného komunikátu je **znalost** věci a **schopnost** odborníka **komunikovat** (neboť jen sdělené vědění je hodnoceno jako vědění), tedy jeho komunikační kompetence a performance; u odborné komunikace jde o schopnost jasného výkladu tématu, vyložení podstaty problému, osvojení si a uplatnění pravidel vyvozování závěrů z premis, zdůvodnění vlastního stanoviska, vyvrácení odmítaných názorů pomocí argumentů a schopnost výstižné stylizace; u ústní komunikace pak o i působivý **přednes**.

Především oblast lingvodidaktická pocítovala potřebu zabývat se těmito otázkami soustavně, protože jí jde o to, naučit žáka a studenta vytvářet komunikát funkčně orientovaný, respektující okolnosti a podmínky projevu. Přínosem pro ni byly názory K. Hausenblase (1972), podle něhož **základním principem výstavby promluvy** je průběžná vazba selekce (výběru), modifikace (uzpůsobení) a kompozice (uspořádání vybraných prostředků). Tím navázal na starou (antickou) rétoriku, v níž byly fáze přípravy obsaženy. Pro didaktické potřeby mluvíme o **selekcí, kompozici a modifikaci** (v tomto pořadí) se zřením k procesuálnímu charakteru slohové výchovy vůbec i z hlediska přípravy jednotlivého projevu. Ta se netýká jen **prostředků jazykových**, nýbrž i **prvků tematických** (to podtrhujeme, protože se to zpravidla neuvádí), souběžně nebo dodatečně ztvárňovaných jazykově. Často v jazykové praxi všechny tři procesy – selekce, kompozice, modifikace tematická i jazyková – spadají časově v jedno, avšak při nácviu tvorby projevu jednotlivé složky osamostatňujeme, sledujeme je zvlášť, aby vynikla procesuálnost, aby množství sledovaných jevů nezkušeného autora projevu nemátlo, aby

tak měl možnost soustředit se v každé etapě na jednu stránku produkce textu, dokud si neosvojí činnost globálně (viz M. Čechová, 1985, 1994–95 i 1998).

Pozornost je přirozeně věnována i tomu, jak dosáhnout kompaktnosti, soudržnosti a návaznosti projevu, protože jen takový tvar je textem. Proto se sleduje užívání prostředků označovaných jako konektory (slovenská stylistka E. Bajzíková, 1979, 1995, a J. Hoffmanová, 1983, aj.); zkoumají se prostředky zapojení textu do komunikačního kontextu – tzv. textové orientátory, jimž se přikládá význam pro pochopení komunikátu (srov. výrazy jako *výše zmíněný*, *následující*) a prostředkům, jimž se vedle orientace v textu připisuje funkce kontaktní – obracíme se jimi na adresáta projevu (např. *všimněte si ..., sledujte ..., uvědomte si, že ..., namítnete, že ...*). Všechny tyto prostředky mají funkci konektivní (podporují spojitost textu).

Problematikou soudržnosti se zabýval zvláště F. Daneš (1985: odlišuje kontextualizátory – *také, rovněž, zase*; restriktory – *vyjma, pouze*; konektory – *stejně, jinak, alespoň*). Dnešní stav poznání v této oblasti odrážejí současné mluvnice: Mluvnice češtiny III (1987), Čeština – řeč a jazyk (Čechová a kol., 1996, 2000, další vydání v SPN, a. s. – v tisku), Příruční mluvnice češtiny (1995, 1996) a syntaktické práce, např. Greplovy – Karlíkovy či Hrbáčkův Nárys textové syntaxe spisovné češtiny (1994; v této publikaci srov. kap. o výstavbě textu).

1. Příprava a tvorba věcného, zvláště odborného komunikátu psaného

Protože se vysokoškolské ani doktorandské studium většinou nesoustřeďuje na tuto otázku, věnujeme jí tady pozornost: vždyť budoucí odborný a vědecký pracovník potřebuje být vybaven nejen poznatky ze svého oboru, ale také si musí osvojit metody řešení problémů (viz kap. I) a způsoby jejich jazykového ztvárnění v komunikaci psané i mluvené. K vybavení odborníka náleží tedy i způsobilost odborné komunikace. Jejím předpokladem je ovládnutí jazyka i respektování norem vědeckého diskursu, dále znalost sociálního kontextu a vhodné sociální chování; nutno postupovat s vědomím toho, že mezi obory jsou v této oblasti značné rozdíly, ty však nelze v obecné rovině sledovat.

Postup při tvorbě komunikátu:

- A. a) **Formulace nosného tématu** práce (zkusmo), tj. tématu nového, dosud nezpracovaného, nebo tématu zpracovávaného novým způsobem.
- b) Obrysově **stanovení pracovního cíle a postupu zkoumání**.
- B. a) Při odborné práci je nezbytné respektovat výsledky práce minulých generací. Podmínkou neobjevovat dávno známé skutečnosti je shromáždění bibliografie a **studium odborné literatury**. Doporučuje se práce s původní literaturou (zabrání se tím mj. stěhování chyb) – vedle čtení globálního i čtení studijní, důkladné (povšechné seznámení s textem, ale i hledání určitých, vybraných informací v něm). Souběžně se studiem zpracováváme rešerše, obsahující i vlastní komentáře k prostudované literatuře.

- b) **Formulace hypotézy** – na základě prostudované a kritickou analýzou zpracované odborné literatury (metodou konfrontace a vlastních komentářů k ní) a dosavadních zkušeností – jako východiska samostatné výzkumné práce; hypotéza je pak jedním z bodů, z nichž se odvozuje konfrontací s dosaženými výsledky zkoumání závěr práce.

C. Práce s výzkumným materiálem

- a) Soustavné **sbírání a pozorování materiálu**, přemýšlení o něm. Invence.

Nespokojíme se s pouhým mechanickým shromažďováním a přiřazováním dat, vytvářením jakési mozaiky sestavené z faktů, ale ani pouhou spekulací nepodloženou materiálem. Detailní, důkladná **analýza** je nutná, ale nesmí zastínit celkový pohled, ba přímo nadhled, chápání a vyvozování vztahů mezi jevy (s využitím inference, tj. vysuzování).

Ze soustavného shromažďování dat a sledování materiálu může vyplynout náhle nový vhled do situace (uplatní se intuice). Bohužel však někdy dochází k nepodložené, nadměrné generalizaci, nezaložené na dostatečné indukci; tomu je třeba zabránit.

Takovýto výzkum se často realizuje **analyticko-syntetickým postupem** (takový charakter mívají práce diplomové a disertace). Jindy odborné či vědecké texty mají charakter úvahový, zaujímají stanovisko k dosavadnímu řešení zkoumané problematiky nebo jednotlivého problému. Tehdy autor vyjadřuje námitky, pojmenovává nedostatky a analyzuje je, konstatuje rozpory v řešení a zároveň hledá jiná východiska za pomoci argumentace. Cílem je nové řešení vymezeného problému či problematiky.

- b) Pořádání a **třídění** získaného **materiálu** představuje často namáhavou práci, navíc je nutno počítat i s možnou změnou principů třídění materiálu v průběhu výzkumu. Po jejich konečném přijetí se v téže práci důsledně zachovává jednotný třídící princip s vědomím toho, že přechodné pásmo jevů může být rozsáhlé a představovat značný problém. Nebezpečná je tendenčnost ve výběru dokladů, jež může zkreslit studovanou skutečnost. Pokud není možno získat reprezentativní vzorek (výběr) materiálu, měl by si být autor vědom nejen omezenosti materiálu, ale tím i omezené platnosti vyvozovaných závěrů.
- c) Dokladový **materiál** je žádoucí **zpracovávat statisticky**. Přitom se bohužel stává, že z nepřesných výchozích údajů se zpracovává přesná statistika a z ní se vyvozují dalekosáhlé závěry.

Při zpracovávání tabulek by autor neměl zapomínat na přesné legendy k tabulkám a grafům, na vysvětlivky užitých zkratk, na to, že každá tabulka má mít svůj název a má být očíslována. Toto vše je součástí technického aparátu práce a výrazem respektu ke čtenáři (aby pro něho text byl zcela srozumitelný).

D. Příprava a zpracování odborného projevu

- a) Po zpracování všech dat (faktů) by měla následovat příprava „hrubé“ **osnovy** textu, vlastně stanovení její makrokompozice, tj. základu **výstavby komunikátu**. To se odrazí v sestavení obsahu celkové práce. Tehdy se leckdy teprve ukáží nedůslednosti, nepromyšlenosti v její výstavbě. Součástí této etapy je i hierarchizace dílčích témat, promyšlené členění projevu včetně způsobu jeho označování – desetinné nebo abecední. Zvažujeme obě možnosti, event. jejich kombinaci,

jde-li o rozsáhlejší, složitěji komponovaný spis. Tím se zvýrazňuje hierarchizace a reliefizace textu, nadřazenost a podřazenost jevů. Pak zpravidla stojí u abecedního uspořádání nejvýše nadpisy označené velkými písmeny abecedy nebo římské číslice, pod nimi číslice arabské, ještě níže písmena malá a nejnižší písmena řecké abecedy.

Do této etapy práce náleží i promyšlení **názvu** odborného projevu. Autoři si někdy neuvědomují jeho význam pro orientaci budoucího čtenáře. Má být výstižný a určitý, nikoliv dlouhý, jinak si ho čtenář nezapamatuje. Po ukončení práce je vhodné znovu se zamyslet nad vztahem názvu k obsahu komunikátu a popř. název upravit. Někteří autoři s oblibou užívají na počátku názvu rádooby skromné *K ...*, které navozuje u příjemce dojem, že jde o pouhé okrajové poznámky k problému. Je dobré si rovněž uvědomit, že toto *K ...* (např. *K problematice odborného stylu*) komplikuje práci při bibliografickém abecedním řazení prací (např. v knihovnách), vlastně je zastírá a ztěžuje orientaci budoucího čtenáře.

Formulování odborného komunikátu zpravidla nezačínáme úvodem – ten stejně jako závěr formulujeme poslední. Tehdy znovu ověříme výstižnost názvu (nadpisu) a hierarchizaci dílčích témat.

Úvodem se otevírá problém, vytyčuje se pojetí a význam práce; někdy z něho bývá vyčleněna (a umístěna před ním) **předmluva** (s autorovými důvody, které vedly ke vzniku práce, i s určením jejího smyslu, s poděkováním za spolupráci respondentům aj. osobám). Jak patrně, předmluva je subjektivní, kdežto úvod by měl být už objektivní.

Jádro textu začínává shrnutím výsledků předchozích bádání, na něž se navazuje, pokračuje se předložením výsledků vlastního zkoumání (v souladu s postupem uvedeným v bodech A, B, C).

Ze zkušenosti víme, že nejobtížnější bývá formulovat závěry. Autoři totiž často nedovedou zobecnit vlastní zjištěné výsledky, nebo je naopak zobecňují nadměrně. Někdy zapomínají na to, nač v průběhu práce přišli, takže závěry jsou neúplné. Proto považujeme za užitečné při pročitání textu zapisovat si heslovitě všechny získané dílčí poznatky a na tomto základě zpracovat **shrnutí**, vše logicky seřadit a využít při formulování závěrů. **Závěr** by měl obsahovat vše, co nového práce přináší, v zobecněné poloze, obsahovat nejdůležitější myšlenky – obrazně řečeno: je tečkou za prací. Zároveň může naznačit další úvahy o budoucím řešení souvisejících problémů.

- b) **Stylizace textu** není jednorázová činnost. Počítá se s pracovní verzí (někdy i s několika), s jejím propracováním, doplňováním, přepracováním formulací, s rektifikacemi, opravami. Je tedy třeba počítat s několikerým čtením vlastního rukopisu: celkové, orientační – sledující makrovýstavbu textu, jeho členění na kapitoly, odstavce ..., čtení zaměřené na výstižnost stylizace, přesnost pojmenování a na syntaktickou stavbu, dále čtení detailní – soustředující se na úroveň jazykovou (dodržování spisovné normy pravopisné a morfologické). Poslední čtení se pak zaměří na vyznačení vertikálního členění textu pomocí různého typu a velikosti písma.

Stylizace má přispívat k jednotnosti komunikátu; každý odborný komunikát by měl spět k určitému cíli. K tomu přispívá hutnost, propracovanost, avšak pře-

hlednost a přesnost odborných formulací (nejen při práci s citáty, při definování pojmů, ale i při jejich výkladu) a argumentace. Připomínáme potřebu jasného výkladového stylu (již zdůrazňoval už V. Mathesius) opřené o jednotnou terminologii, o zřetelnou větnou stavbu založenou na promyšleném aktuálním (objektivním) členění výpovědi – připojme: a tematických posloupností (propracovaných F. Danešem, 1985).

- c) Součástí odborné práce je i **poznámkový aparát**. Je třeba zvážit výhody i nevýhody různých jeho zařazení – rozptýleně (pod čarou) a/nebo na konci práce. Dále se připojuje **seznam** prostudované (popř. i další) **literatury**.

Důležitá je přesnost citací a pečlivé zapisování bibliografických údajů. **Citací** se rozumí jednak **citát** jako doslovné znění výroku užitého v textu přeneseném sem z textu jiného, jednak pouze **odkaz** na jiný text.

Citát jsme povinni uvádět doslovně, přesně, nic nevynechávat ani nepřidávat; v textu ho vyznačujeme uvozovkami, ev. i s uvozovací větou (jak píše X.Y.: „...“), vynechávky v něm značíme třemi tečkami. Pouze parafrázovaný, nikoli autentický výrok se do uvozovek nevkládá.

Každý citát musí být snadno identifikovatelný, proto u něho přímo v textu uvádíme bibliografické údaje, a to někdy jen stránku, z níž pochází, jsou-li další údaje uvedeny v úplné bibliografii pod čarou na téže stránce nebo na konci textu v seznamu použité literatury. V tomto seznamu se uvádějí úplné a přesné **bibliografické údaje**.

Ty obsahují příjmení, jméno (nebo jeho iniciálu) autora, přesný název díla, místo vydání, nakladatelství/vydavatelství, vročení (tj. oficiálně uváděný rok vydání). U časopisů se uvádějí ročník a stránky, na nichž je článek otištěn. Blíže o tom viz např. u J. Světlé (Čmejrková a kol. 1999, s. 226–232).

Úprava bibliografických údajů se řídí státní normou, jež se čas od času mění, kromě toho nakladatelství mívají vlastní požadavky na úpravu bibliografických citací, proto bližší informace neudáváme. Příklad novějšího typu záznamu těchto údajů viz v této knize, např. na konci každé kapitoly či na konci knihy.

Připravuje-li se knižní práce do tisku, je na místě vždy vypracovat **rejstřík**. Ten by měla mít každá větší odborná publikace, protože má pro adresáta praktickou hodnotu – umožňuje podrobnou a přesnou orientaci v ní. Nutný je **rejstřík věcný** – u jazykovědných děl nebývá vždy nutný **rejstřík jmenný**, naopak je tomu např. u děl literárněhistorických.

Rozsáhlejší práce založené na induktivním postupu mívají přílohy, obsahující uspořádaný sebraný materiál v díle analyzovaný, aby si čtenář všechny údaje mohl ověřit. Každá příloha má své číslo a název (viz totéž u tabulek a schémat).

Analýza odborných (zvláště) psaných **projevů** ukázala některé typické **nedostatky ve výstavbě** komunikátu a v jeho **stylizaci**: skoky ve výstavbě, neopodstatněné tematické návraty a s tím související nepropracovanost tematických posloupností; slabou koherenci, dokonce rozplizlost textu, porušování návaznosti vlivem nepromyšlené práce s konektory vedoucí k nežádoucí eliptičnosti nebo naopak k redundanci. (Nezáměrná redundantnost i eliptičnost se projevují nejen ve výstavbě komunikátu, ale i ve stavbě výpovědi.)

Proti pouhému přiřazování, juxta pozici, s nepropracováním příčinností aj. vztahů stojí pak v jiných textech nadměrná kondenzace s hromaděním nominálních konstrukcí, zvláště genitivních, předložkových spojení, bohatě rozvitých přívlastků, což často vede ke ztrátě větné perspektivy, projevující se anakoluty, kontaminacemi a dalšími syntaktickými nepravidelnostmi. To má za následek omezení nebo přímo ztrátu porozumění textu při jeho percepci a recepci.

Přehlednosti a návaznosti textu vadívá nevhodné členění/nečlenění textu, neodstatněné střídání dlouhých a kratičkových odstavců (1 ř. × 30 ř.) bez vyjádření žádoucí návaznosti pomocí měkkých nebo splývavých přechodů mezi nimi. Malou rozmanitost a časté nahodilosti nalézáme ve volbě prostředků vertikálního členění textů (viz klasifikace písma určená sadou názvem, stylem a velikostí: Roubal 2000), střídá se např. písmo prokládané, tučné a kurziva v jedné funkci, např. při vyznačování **klíčových slov**.

Výsledný text vypracovaný málo zkušeným autorem někdy **osciluje mezi textem odborným a neodborným**. V pracích tak dochází k beletrizaci vyjádření, takže vzniká dojem jakoby návratu k charakteru odborných textů z konce 19. století, tj. textů, jež kromě odborné informace sledovaly i širší záměr: působit osvětově mezi veřejností, přitáhnout ji k zájmu o českou vědu. Prosazuje se sklon k esejsmu i v textech čistě odborných, ležérnost ve volbě výraziva, hovorový tón zaznívá tam, kde čtenář-specialista očekává věcnost, přesnost, střízlivost a vážnost. Tím nechceme preferovat stereotypnost výstavby textu, věty nebo slovního výraziva, neboť i v odborném komunikátu má místo autorská individualita se svými subjektivními rysy vyjadřovacími.

Rozhodně nechceme předem odmítat právo existence těmto typům komunikátů leckdy čtenáři vítaným, ale od monografie typu diplomových a disertačních prací apod. očekáváme věcný styl při vědomí toho, že nelze očekávat a požadovat od všech – rozuměj zkušených a vyspělých – autorů odborných, či dokonce vědeckých prací jednotný homogenní odborný vědecký styl. Zároveň je však třeba připomenout, že uvedené a obdobné vědecké žánry (útvary) jsou normovány a že zachovávání těchto norem je součástí odbornosti jejich původce. Odborník, zvláště z oborů neexperimentálních, se prezentuje právě tím, jaká je jeho komunikační kompetence v daném oboru.

Začínající autor – a to mnohdy i v oborech jazykovědných – stává před problémem zpracovat delší odborný text zpravidla až po zadání tématu diplomové práce, a tedy zcela nepřipraven.

V současné době už mají studující a další zájemci k dispozici např. knihu S. Čmejkové a kol. *Jak napsat odborný text* (1999), v níž čtenář má možnost seznámit se s rozdíly mezi zvyklostmi v anglicky a německy mluvících zemích, s žánrovou diferenciací vědeckých projevů, s určitými žádoucími strategiemi přístupu produktora k recipientovi ... i s uvedenou tendencí porušovat, ev. vědomě měnit dosavadní normy vědeckého stylu středoevropského příkloněním se k stylu anglosaskému, který je vstřícnější k příjemci, třeba i na úkor přísné racionality textu.

LITERATURA:

Bajzík, E. *Ukazovacie zámená v textovej funkcii*. Philologica 30. Bratislava: FF UK 1979, s. 19–24.

Bajzík, E. *Slovenský jazyk. Textová syntax*. Bratislava: FF UK 1995.

Čechová, M. *Postup při tvorbě odborného textu*. ČJL 45, 1994–95, s. 156–162.

Čechová, M. *Vyučování slohu*. Praha: SPN 1985.

Čechová, M. *Komunikační a slohová výchova*. Praha: ISV 1998.

Čmejková, S. – Daneš, F. – Světlá, J. *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda 1999.

Daneš, F. *Věta a text*. Praha: Academia 1985.

Hausenblas, K. *Výstavba jazykového projevu a styl*. Praha: UK 1971.

Hoffmannová, J. *Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu*. Linguistica 6. Praha: ÚJČ ČSAV 1983.

Hošnová, E. *K vývoji české syntaxe (na materiálu vědeckých textů z poslední čtvrtiny minulého století)*. AUC. Praha: UK 1994.

Meško, D. a kol. *Akademická příručka*. Martin: Osvěta 2006.

Plaňava, I. *Průvodce mezilidskou komunikací (Přístupy – dovednosti – poruchy)*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2005.

Roubal, P. *Počítače pro úplné začátečníky*. Praha: Computer Press 2000.

Schulz von Thun, F. *Jak spolu komunikujeme? (Překonávání nesnází při dorozumívání)*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2005.

Světlá, J. Vertikální členění vědeckého textu. In *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda 1999, s. 226–232.

Zemlička, M. (ed.) *Termina 94*. Liberec: Technická univerzita 1995.

2. Příprava a přednes mluveného odborného projevu

„Špatná mluva je vězením, jehož míříže nám brání proniknout k okolnímu světu“ (Kraus, 1997, 98), proto je nezbytné soustavně připravovat odborná nebo vědecká vystoupení na konferencích, seminářích a v diskusích už na počátku odborné či vědecké dráhy.

Vysoké školy zatím bohužel nepřipravují budoucí členy odborné komunity na mluvenou odbornou komunikaci soustavně a cíleně, třebaže je to dnes základní předpoklad uplatnění absolventa v kterémkoli oboru.

Dříve byly v oblasti vědy rozpracovávány útvary psaného projevu, dnes se rozpracovávají i útvary mluvené. Často se nejdříve odborný projev prezentuje na **konferenci, semináři** a teprve dodatečně v odborném tisku, např. ve sbornících či časopisech. V současnosti se setkání založená na mluvených vystoupeních kombinují s projevem psaným nebo tištěným. Na posterových (vývěskových) konferencích se ke zveřejněnímu psanému textu přidává ústní komentář. Zcela běžné je doplňování mluveného projevu handouty, obsahujícími anotace nebo rešerše a ilustrační dokladový materiál. V poslední době doprovází mluvený projev projekci připravenou a realizovanou počítačem. Na uvedených setkáních se výsledky vědeckého bádání tak nejrychleji dostávají mezi odbornou veřejnost, dochází k osobnímu styku začátečníků se zkušenými experty v oboru a vůbec k možnosti bezprostřední výměny názorů na řešenou problematiku, a proto jsou tyto formy prezentace nových poznatků oblíbené a stále častější.

Kromě **diskusních vystoupení** – následujících po referátech – předem nezveřejněných, jsou všechna ostatní vystoupení předem připravená, jde tedy o projevy primárně psané (alespoň v konceptu), sekundárně realizované ústně.

Je-li předcítán **referát** doslovně z předem napsaného referátu určeného pro tisk, zpravidla je efekt působení na posluchače nižší, protože referent-čtenář nepřihlíží k podmínkám auditoria a interakce obou stran není dokonalá. Psané (tištěné) texty by měly být jen podkladem pro ústní vystoupení, podkladem, který by měl být upraven pro ústní podání.

Mluvčí by měl respektovat auditorium, posluchače, měl by se vcítit do prostředí a celkové situace tím, že bude anticipovat očekávání publika, úroveň jeho znalostí. Náročný odborně i formulačně přesný musí být referát vědecký, věcný a střizlivý referát prakticky odborný, přístupný a přitažlivě zpracovaný pak referát popularizující.

K zaujetí pozornosti a k jejímu udržení přispívá seznámení posluchačů s výstavbou, osnovou, strukturou textu a v průběhu vystoupení vždy připomenutí přechodů k další části projevu. Posluchač tak spolu s mluvčím může sledovat plán promluvy, uvědomovat si, v které její etapě se nachází; i tím se udržuje zájem posluchače. Důležitá je tedy **strategie mluvčího**, jeho plán promluvy.

V **porovnání s psaným referátem** – při jehož percepci se může čtenář vracet či zpomalit tempo předávání informací, jestliže má potíže s porozuměním – je poslouchaný projev náročnější na soustředění, na pozornost, takže mluvčí by měl sledovat, zda posluchači „neodpadávají“ a při upozorování ztráty jejich pozornosti svůj projev zpomalit, zvýraznit, ev. zopakovat důležitá místa, volit perifráze, redundantní vyjádření, rektifikovat či jinak přeformulovat své sdělení, ilustrovat text dokladovým materiálem, a to i pro oživení zájmu posluchačstva. Jemu slouží i otázky, včetně otázek řečnických, jimiž se mluvčí obrací k publiku, aniž od něho očekává odpovědi. Ty zároveň vybízejí posluchače k vlastnímu přemýšlení, takže získávají dojem, že problém řeší s mluvčím, event. samostatně.

Pro větší srozumitelnost či názornost promluvy volí mluvčí **exkursy** – tematické odbočky srovnávací či analogické – a **digrese**, tj. emocionální výplně, které uvolňují napětí posluchačů, ti se třeba vtipné poznámce mohou i zasmát – a znovu jsou schopni zbystřit pozornost.

I **naslouchání** je aktivní, mnohdy velmi náročná činnost, a proto se mluvčí snaží ji usnadnit. Výrazně racionální zaměření projevu, u něhož se až dosud předpokládalo i neosobní, zcela odsubjektivizované podání, se v poslední době (po obou stránkách) uvolňuje. Do popředí totiž vystupuje požadavek persvazivní: získat posluchače pro předkládané řešení problému, přesvědčit ho o pravdivosti argumentace a závěrů mluvčího.

Dosavadní přísně spisovné vyjadřování se přestává i v odborné oblasti vyžadovat, zvýrazňuje se zřetel k posluchači; nevymáhá se výhradně knižní lexikum, morfologie ani syntax. V ústním projevu na vhodných místech tak někdy nacházíme lexikální i morfologické prvky hovorové, zvláště pak s ohledem na posluchače se uvolňuje kondenzovaná syntaktická stavba projevu; místo nominálních konstrukcí se objevují věty a souvětí, juxtaponované věty, samostatné i osamostatněné větné členy ... **Princip mluvenosti** do značné míry působí na zrušení opozice knižnost – hovorovost.

Mluvčí, i když produkuje monolog, by si měl být vědom toho, že jeho projev je v širším slova smyslu dialogický, protože mu jde o dosažení nejen **cíle ilokučního** (sdělit svůj záměr), ale také **perlokučního** (získat pro své řešení posluchače), tedy počítá s reakcí posluchače, ať už bezprostředně v odborné diskusi po referátu, ev. přednášce, nebo s odstupem času při jiné příležitosti. Určitá míra střizlivosti a uměřenosti jsou sice charakteristickými rysy odborného mluveného projevu stále, ale pro zvýšení účinnosti se i v těchto typech projevů setkáváme s působivými prostředky obraznými, s tropy (metaforami, metonymi, synekdochami) a figurami (inverzí, apozicemi, elipsami, ...)

I v odborné oblasti sice existují řečníci od přírody nadaní, ale většina řečníků potřebuje překonat bariéry psychické (strach, trému ...) i sociální (ostych vystoupit před experty oboru na širokém plénu), potřebují se cvičit ve veřejných mluvených proje-

vech připravených (referátech, přednáškách), polopřipravených i v nepřipravených diskusích, aby si postupně osvojili **praktickou rétoriku**: mluvčí vedle výše uvedených rysů mluvených odborných promluv by si měli uvědomit, že jsou to veřejná vystoupení vyžadující ohled na posluchače, na jeho psychický stav (např. na počáteční nezáměr), na podmínky, v nichž posluchač je, např. v rozlehlém sále se špatnou akustikou, a podle toho svou řeč uzpůsobit. Vždyť on sám je jednou v roli řečníka, podruhé v roli posluchače, takže by se měl umět vžít i do této role, je-li přednášejícím – jde o **sebeprojekci** do posluchače – empatie je vždy žádoucí; ostatně na dosažení komunikačního záměru se podílejí obě strany, záměr je splněn tehdy, pochopil-li posluchač smysl sdělení, deklodoval-li ho v souladu se záměrem autorovým. Obě strany od sebe navzájem cosi očekávají, jsou ve stavu **expektace**: posluchač očekává smysluplný projev, který ho obohatí o nové poznatky nebo o nové postoje k tématu, mluvčí vnímaného a vstřícného posluchače; vstřícnost a vzájemný ohled a takt jsou tedy na místě.

Řečník-začátečník by si měl svůj projev připravit důkladně (třeba i doslovně) a zhruba se mu z paměti naučit. Zdůrazňujeme v této souvislosti důležitost paměti a jejího procvičování, i když při vystoupení by nemělo jít o pouhé memorování vlastního zapsaného projevu, neboť řečník by měl sledovat auditorium a jemu přizpůsobit svou řeč (viz už výše). Zvláště by se měl přizpůsobit vymezenému času. Překročení stanoveného limitu je mj. projevem neúcty k organizátorům i k posluchačům (je třeba, aby si řečník uvědomil, že ubírá čas ostatním účastníkům jednání) nebo také projevem neschopnosti připravený materiál účelně prezentovat a využít, případně omezit. Není rovněž řešením zrychlovat **tempo řeči**, protože posluchač stačí vnímat omezené množství informací za jednotku času. Navíc spolu se zrychleným tempem mluvčí méně frázuje, zkracuje **pauly**, a tím se může snížit srozumitelnost promluvy a její celkový efekt.

Jestliže řeč příliš rychlá a nedostatečně členěná nedosahuje zpravidla žádoucího efektu, tak ani řeč příliš zdoluhavá, vedená ve velmi pomalém tempu není příjemná, ten může ztrácet orientaci v textu a s tím i zájem o něj.

Obdobně jako tempo a frázování ovlivňuje přijetí projevu příznivě, či nepříznivě **síla hlasu**, užívání, či neužívání přiměřeného důrazu a přízvuku, zvláště větného. Příliš silný a důrazný stejně jako příliš tichý a nevýrazný hlas může posluchače unavovat a tím odpuzovat, proto usilujeme o přiměřenost síly hlasu ve vztahu k velikosti prostoru a vzdálenosti od auditoria (začátečníci by si měli předem situaci ověřit a zhodnotit, ev. vyzkoušet svůj hlas v prostoru).

V předchozích odstavcích jsme věnovali pozornost vnějším podmínkám ovlivňujícím přijetí × nepřijetí odborného projevu posluchačem. Stejně důležité, ne-li důležitější, je vystižení podmínek psychických, tj. připravenosti posluchače na přijetí komunikátu. Dokonce se stane, máme-li připraven obsahově náročný projev, že tento projev musíme přenést „o patro“ či „o dvě patra níže“, zjistíme-li, že auditorium není schopno připravený projev akceptovat. Připravenost auditoria, pokud ji neznáme předem, doporučujeme předem ověřit pomocí několika taktně vyslovených dotazů v úvodu, jinak se může připravený projev obracet potom jen k „hluchým“ a minout se účinkem. Stejně nepřijatelná je situace opačná, přednáší-li autor publiku, které nedoceníl nebo podcenil, takže ho svým projevem nudí. Proto by měl začátečník předem konzultovat téma i obsah referátu s někým zkušenějším, kdo má jistou představu o zkušenostním komplexu předpokládaného posluchačstva.

Mluvčí by si měl být vědom i toho, že svým projevem sděluje nejen to, co chce, ale že vypovídá svým projevem i o sobě samém (o sdělování sebepojetí viz Mareš – Křivohlavý, 1995), a to nejen verbálně, ale i neverbálně – pohledem, mimikou, vystupováním, postojem, gestem mluvčí prozrazuje svou nadřazenost, nebo naopak svou submisivnost, svou dominanci, nebo naopak své úsilí o integraci s auditoriem.

Ke srozumitelnosti sdělení přispívá zvuková stránka řeči, a to nenásilná, ale pečlivá **artikulace** i zvládnutá technika dýchání (mluvčí se nemá zalykat, nadechovat se na nesprávných místech), proto by si začátečník měl popřípadě natrénovat i nutné pauzy. K pozitivnímu, či naopak k negativnímu přijetí projevu přispívá i **intonace** a barva hlasu, tu bohužel může mluvčí sám ovlivnit jen málo. Sametový, níže položený hlas je přijímán příznivě na rozdíl od skřípavého, vysoce posazeného hlasu, který odvádí pozornost od obsahu sdělení a upoutává pozornost (převážně negativní) sám o sobě.

Od veřejně proneseného předem připraveného odborného projevu se očekává kultivované spisovné vyjadřování. To bývá vcelku běžně realizováno v oblasti lexikální, morfologické, dokonce i ortoepické. U stránky syntaktické nebývá na závadu nižší stupeň propracovanosti, útržkovitost sdělení, neboť posluchač se ledacos domyslí z mimoslovního, **extralingválního chování** mluvčího. Toto konstatování je ověřeno na zkušenostech posluchačů i mluvčích: projev považovaný za přínosný, pochopený účastníky se po přepsání ze zvukového záznamu ukazuje jako málo sdělný a jsou všechny důvody považovat ho za těžko akceptovatelný. Naopak velmi rušivě působí opakování výplňkových slov (*prostě, vlastně* apod., hezitačních zvuků *eee, hm ...*) a nadměrné užívání „módních“ slov a spojení (dnes např. *záležitost, filozofie je o tom*).

Nejméně uvědomovanou, ale sebevzděláním ovlivnitelnou stránkou řeči je **výslovnost** jednotlivých zvuků – **hlásek** a vůbec fonických kvalit řeči. Mluvčí je ovlivněn svým regionálním původem (nejde vůbec o opozici spisovnost – nespisovnost), neslyší rozdíl např. mezi [sme] × [zme], [svjet] × [sfjet], [pokud] × [pokuť] ..., ale i to může posluchače rušit v přijímání věcného komunikátu, odpoutávat jeho pozornost od věcných problémů k jevům okrajovým, pro sdělení nepodstatným.

LITERATURA:

- Hagege, C. *Člověk a řeč*. Praha: Karolinum 1998.
- Daneš, F. Jazyková terapie a verbální hygiena. In *Oratio et ratio*. Praha: ÚJČ AV ČR 2005, s. 87–98.
- Jelínek, M. – Švandová, B. a kol. *Argumentace a umění komunikovat*. Brno: PF MU 1999 (zvláště Jelínek, M. *Stylistické předpoklady úspěšného veřejného projevu*).
- Kraus, J. *Rétorika v evropské kultuře*. Praha: Academia 1998.
- Kraus, J. *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Academia 2004.
- Krčmová, M. *Mluvenost a psanost jako slohotvorné činitele*. In Sborník prací. Opava: FPF Slezské univerzity 2003, s. 29–35.
- Mareš, J. – Křivohlavý, J. *Komunikace ve škole*. Brno: MU 1995.
- Oratio et ratio*. Sb. k 70. výročí narození J. Krause. Praha: ÚJČ AV ČR 2005.

3. Recepce věcného komunikátu a význam stylizace pro ni

Vycházíme-li z toho, že produktor vytvořil komunikát jistého obsahu s jistým záměrem, a ptáme-li se, jak je přijímán recipientem, docházíme k tomu, že leckdy se nekryje **intence autorova** s příjemcovou interpretací. To znamená, že cestou od autora komunikát podléhá určitým změnám, odpoutává se od autora a žije svým životem.

Předpokládáme-li, že příjemce správně rozpoznal a identifikoval slova, slovní spojení, věty i další jednotky textu a porozuměl jim, pak je problém jinde: **smysl komunikátu** je otevřený, neboť existuje podtext, komunikát totiž obsahuje nedořečená místa. Je tedy dán ze strany autorovy předpoklad – někdy nezáměrný, jindy záměrný – k různým výkladům; neopomíňme tedy možnost, že autor může víceznačnost záměrně iniciovat.

Další možnosti k různému výkladu komunikátu vycházejí od **příjemce**. I u něho vyjdeme z předpokládané nepředpojatosti při vnímání komunikátu, a přesto dospějeme k poznání, že interpretace včetně konstruování smyslu je značně subjektivní, závislá na schopnostech inference (vysuzování) u příjemce. Je-li inferenční a interpretační schopnost recipienta slabá, dojde k podinterpretovanosti, vnáší-li naopak recipient do textu navíc něco, co autor nezamýšlel, co není v jeho intenci, dochází k přeinterpretovanosti.

Autor produkuje komunikát, ten produktora opouští a nastupuje cestu k recepci, cestu za příjemcem, a to buď přímo, nebo zprostředkovaně. **Recepce** byla donedávna lingvistickou teorií přehlížena. Zabývaly se jí dříve pod tlakem praxe didakticky orientované disciplíny, především didaktika literatury a čtení, v posledních desetiletích pak komunikační a kognitivní psycholingvistika a rovněž didaktika slohu, respektive obecněji pojatá komunikační výchova.

O nedocenění a nepochopení podstaty druhé etapy života komunikátu, jeho fungování, svědčilo i to, že se schopnost čtení, poslechu a porozumění běžně označovaly jako pasivní jazykové znalosti (např. Hausenblas, 1979). Je třeba, abychom tedy sledovali proces přechodu komunikátu od produktora k příjemci, všímali si toho, zda a jak se dosahuje pochopení záměru produktora. To je mj. i jeden z významných aspektů učení a vyučování. Naruší-li se kooperativní vztahy mezi komunikanty, dochází ke komunikačnímu konfliktu (Kořenský, 1988), tj. k specifickému typu šumů.

Při komunikaci mohou v zásadě nastat tyto situace: obě strany nevědomě (bez úsilí), anebo vědomě (s úsilím) směřují k shodnému řešení (smysl komunikátu je v pojetí autora i adresáta zhruba týž); nebo nevědomě, či vědomě se dospěje k rozdílnému řešení, k různému smyslu sdělení. Na straně recipienta jde o vstřícný, nebo nevstřícný, opozitní postoj ke komunikátu (někdy i v závislosti na jeho vztahu k autorovi), projevuující se v **expektaci**, tj. očekávání.

Produktor by měl text vytvářet vzhledem k předpokládaným potenciálním příjemcům, předvídat jejich reakce, tj. **anticipovat** expektaci příjemce (viz už kap. XIV.2). Jednou z podmínek přijetí textu je pak snaha příjemce odhalit obsahově-sémantický náboj komunikátu, jeho ochota ke komunikaci s ním. Přijetí komunikátu je příznivě ovlivňováno pozitivní expektací recipienta, zvláště je-li s ní v souladu intence a přiměřenost komunikátu (viděno očima recipienta).

Úspěch přijetí (např. cizojazyčného vědeckého) komunikátu někdy závisí ovšem i na kvalitě a množství **zprostředkovatelů**. Zpravidla čím více zprostředkovatelů, tím více se vzdaluje vzniklý komunikát od původního, výchozího. Informace se cestou od

produktora nejen ztrácejí a pozměňují (např. vlivem zjednodušených formulací), ale objevují se i informace nové. Tyto vložené informace nelze hodnotit negativně, jsou-li v intencích produktora.

V procesu přijímání komunikátu je významný vztah mezi zkušenostním komplexem autora a adresáta. Podmínkou úspěšného působení komunikátu nemusí být vždy rovnost mezi jejich **zkušenostními komplexy**. Např. u učební komunikace je žádoucí vyšší úroveň zkušenostního komplexu učitele než žáka; bylo-li by tomu naopak, pak by cíl výuky nemohl být splněn.

Autor by měl projev po stránce obsahově-sémantické i stylově-jazykové budovat tak, aby způsobem prezentace neznemožnil pochopení projevu a zároveň aby umožnil příjemci včlenění nově získaných informací do jeho zkušenostního komplexu: recipient převážně věnuje pozornost pouze takové informaci, která je pro něho relevantní. Tím však by neměla být míněna jen pragmatická užitečnost; pojem je širší, zahrnuje mj. adekvátnost: Přiměřenost, eventuálně nepřiměřenost komunikátu potenciálnímu příjemci se totiž promítá v jeho vztahu ke komunikátu, ovlivňuje ochotu přijímat ho a do jisté míry zaručuje u recipienta pochopení smyslu vkládaného autorem do textu. Přináší-li projev příjemci obohacení mysli, nejen jeho znalostí, je to příznivá podmínka pro vědomé osvojování (pro učení, popř. jeho vyšší formu, studium).

Učení ve vztahu k přijímání komunikátu chápeme jako speciální druh tohoto procesu. Rozumíme jím proces osvojování, jímž se rozhojňuje poznání příjemce; mohou jím být ovlivněny jeho postoje, psychické stavy i vlastnosti. U studia nejde jen o prosté osvojení obsahu komunikátu, ale může jít např. o vyvrácení jeho platnosti. Pro **studium** může být proto vhodný i komunikát, jehož produktor má nižší zkušenostní komplex než příjemce, neboť příjemce si uvědomí nedostatky v řešení předloženém autorem.

Aby se učení nerealizovalo jako mechanická činnost, je nezbytné překonat rozpětí mezi zkušenostním komplexem příjemce a obsahově-sémantickým potenciálem komunikátu. Neplatí přitom, že rozpětí mezi zkušenostním komplexem produktora a příjemce nesmí být velké (jak se všeobecně mínilo), avšak produktor musí tento rozpor umět překonat, posadit komunikát obsahově i stylizačně níže, jinak je potřebný zprostředkovatel. Neztotožňujeme se tedy s míněním těch, kteří jsou přesvědčeni o nutnosti stejné úrovně zkušenostních fondů autora a příjemce.

Přijímání komunikátu, tj. proces od jeho vnímání k porozumění, popř. jeho osvojení učení, je založeno na vytváření vztahů mezi obsahem vědomí příjemce a novou aktuální informací obsaženou v projevu. Příjemce může informace prostě přijímat a tím zmnožovat své poznání, včleňovat nové poznatky do už existujícího systému. Ale přijaté informace mohou také negovat určité složky dosavadního poznání nebo dávat podnět k promýšlení jak těchto nových informací, tak dosavadního poznání.

Při přijímání komunikátu nejde o automatické předávání poznatků adresátovi, ale o složitý proces, v němž mnohdy dochází k posunům smyslu vkládaného do komunikátu autorem. Přitom odlišujeme od sebe **neporozumění** a **nedorozumění**. Neporozuměním označujeme nepochopení smyslu komunikátu, neodhalení záměru autora, neproniknutí k podstatě; nedorozuměním mylné, posunuté chápání projevu nebo jeho částí (Čechová, 1988).

Rozdíl mezi objemem a obsahem vědomí příjemce a obsahově-sémantickým potenciálem komunikátu vyvolává v příjemci v příznivém případě určitý pocit **tenze**. Je-li

však komunikát pod úrovní příjemce, toto napětí chybí, je-li příliš nad jeho úrovní, vzniká napětí tak vysoké, že příjemce není s to sám je překonat, nedochází k přirozené detenzi. Oba případy jsou pocítovány příjemcem nelibě, jsou projevem toho, že projev nenašel své naplnění, nesplnil svou funkci. Nastanou-li tyto případy v učební komunikaci, jsou narušeny podmínky učení. Stane-li se to učebnici, pak by měl roli zprostředkovatele už zprostředkujícího textu, kterým učebnice bývá, přebrat učitel.

Původce neporozumění i nedorozumění může být nejen příjemce, nýbrž i produktor; přitom neporozumění i nedorozumění může být nezáměrné i záměrné. Nezáměrné neporozumění i nedorozumění pramení u příjemce z toho, že nemá předpokládaný zkušenostní komplex a nezná všechny složky komunikační události, u produktora z nesprávného odhadu vědomostí příjemce nebo vůbec z neuvědomění si potřeby vyjádřit určité jevy, ev. vyjádřit se jistým způsobem. Vzhledem k příjemci může být komunikát např. nadměrně eliptický, a to v oblasti lexikální a syntaktické stejně jako ve výstavbě tematicko-kompoziční. Neporozumění a nedorozumění může mít tedy kořen i ve zkratkovitém a málo soudržném vyjadřování. Čím je vyjadřování implicitnější, tím je při domýšlení si obsahu i smyslu dána příjemci větší volnost. Projevy s nepřesným, vágním pojmoslovím a se slabou kohezí nejen umožňují, ale vyžadují více doplňování: jsou tedy závislé na ochotě a schopnosti příjemce usuzovat, promyšlet vztahy mezi informacemi.

Příjemce je spoluvůrcem smyslu komunikátu, počítá se totiž u něho i s působením podtextu – příjemce jakoby čte mezi řádky, dotváří smysl komunikátu. Tak se ovšem zároveň otevírá cesta i k příliš subjektivnímu chápání sdělení.

Nedorozumění, popř. i neporozumění může produktor i naaranžovat dvojsmyslovostí nebo i vícesmyslovostí sdělení. Na tom jsou založeny nejen jazykové hříčky a anekdoty, ale i jinotajná sdělení. Příjemce však může neporozumění i nedorozumění simulovat, podkládat produktorovi jiné než zamýšlené úmysly tím, že např. vytrhuje určité výrazy nebo syntaktické konstrukce ze souvislosti, vyjádření zasazuje do jiného kontextu, operuje přímým významem vyjádření, bylo-li míněno obrazně, ale i naopak. Ovšem ne každý projev umožňuje takovýto posun smyslu; umožňují ho komunikáty symbolické i jiné méně explicitní, zpravidla však nikoli prostě konstatující.

Vlivem vzájemného neporozumění komunikantů může nastat **mlčení**, jež pak jindy může být výrazem jejich vrcholného spříznění (Vaňková, 1996).

S neporozuměním i s nedorozuměním se setkáváme v různých komunikačních sférách, v oblasti prostěsdělovací, umělecké, odborné ..., a proto je třeba zabývat se otázkou, jak nezáměrnému nedorozumění zabránit. Při přijímání věcných komunikátů vede cesta od zběžného, globálního příjmu informace k důkladné analýze, pokud možno oproštěné od vnášení nežádoucího subjektivního výkladu smyslu komunikátu, k interpretaci vyúsťující v poznání obsahu a smyslu komunikátu přinášeného autorem.

Výsledný smysl komunikátu při jeho přijímání – jak už jsme uvedli – je vždy závislý na příjemcích. Ti se liší při identifikaci smyslu jak od produktora, tak i navzájem mezi sebou. Záměr produktora, jeho *komunikát* a *komunikát* vytvořený v mysli každého individuálního příjemce nejsou zpravidla ve vztahu totožnosti. V krajním případě může interpretace vést k vytvoření smyslu zcela odlišného od smyslu vkládaného do komunikátu produktorem.

Lze říci, že se jazykový projev od produktora osamostatňuje a žije nezávisle na něm, a to nejen projev umělecký, ale i komunikáty věcné, mluvené i psané. Ty zasazené do

odlišného kontextu jsou také odlišně chápány, což je ovlivněno – pokud nejde o přímý úmysl zkruslit skutečnost – různými zkušenostními komplexy příjemců a produktora, dobovým kontextem i různými společenskými konvencemi.

Nelze však zjednodušeně tvrdit, že žijí-li produktor a příjemce ve stejném kontextu dobovém, sociálním, kulturním a jazykovém, je míra porozumění vyšší, roli hrají i další faktory, mj. vůle k dorozumění a k porozumění i další vlastnosti autora a příjemce (např. vzdělání, schopnost empatie). Funkce komunikátu se může měnit s odstupem času od jeho vzniku, některé jeho funkce zanikají, jiné nově vznikají, např. se stává nezáměrně směšný.

Otázka humornosti projevu stejně jako jeho satirické, alegorické i symbolické platnosti je složitá záležitost a je užitečné, zkoumá-li se i z hlediska psycholingvistického a sociolingvistického.

Cesta komunikátu od produktora k příjemci je někdy zdoluhavá a trnitá, nejde-li jen o pouhé vnímání a přiřazení významu čtenému/slyšenému slovu, ale jde-li o porozumění s pochopením a vlastně (postupným) konstituováním smyslu jako výsledné, cílové kvality, tvořené z hodnot vkládaných produktorem a rozpoznávaných, ev. dodatečně vytvořených (zprostředkovatelem a) recipientem.

LITERATURA:

- Čechová, M. *Text – učení – vyučování*. ČJL 38, 1987–88, s. 54–59.
- Čechová, M. *K procesu přijímání textu*. Slavica Pragensia 32, 1988, s. 25–33.
- Hausenblas, K. *Kultura jazykového komunikování*. In *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia 1979.
- Hausenblas, K. *Interpretace textu a její druhy v současné komunikaci*. Slavica Pragensia 32, 1988, s. 13–24.
- Jelínek, M. *Stylistika*. In *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN 1995 a 1996.
- Kořenský, J. aj. *K rozboru textu jako součásti komunikační události*. ČJL 38, 1988, s. 11–19.
- Kraus, J. *K typologii situací porozumění*. Slavica Pragensia 32, 1988, s. 137–147.
- Nebeská, I. *K některým tendencím v modelování řečové komunikace*. SaS 53, 1992, s. 122–129.
- Pokorný, L. *Úskalí čtení*. ČJL 36, 1986–87, s. 298–300.
- Vaňková, J. *Mlčení & řeč*. Praha: ISV 1996.

ZÁVĚR

Z hlediska poznané současnosti a minulosti jazykové dynamiky lze seriózně usuzovat na vývoj budoucí. Prostředníky k poznání jazyka jsou nám samozřejmě řečové akty a zjevné jejich výsledky – komunikáty, jak je hodnotí věda o jazyce – lingvistika. Přitom každému komunikátu je vlastní jeho styl.

Verbální i neverbální komunikace člověka se týká rozmanitých jevů a dějů přírodních, společenských, jazykových. Probíhá rozmanitými způsoby, mnohdy způsobem osvědčeným, tradičním, setrvalým, v prostředí neveřejném prostřednictvím obecné češtiny, dialektů i sociolektů.

V této době překotného rozvoje technického i společenského nás zajímá osud češtiny, zvláště spisovné. Domníváme se, že spisovný jazyk je stále uznáván za kulturní hodnotu společnosti, třebaže ho v řečové praxi často v neveřejných komunikačních situacích lidé neuvžívají.

Spisovný jazyk v komunikaci je pro společnost stále signálem vyššího komunikačního cíle a jeví se výhodné mít v mezích národního jazyka prostředky pro oficiální, veřejnou, myšlenkově náročnou a bohatou komunikaci; na druhé straně, pro privátní, neveřejné, ležerní, intimní vyjadřování nelze vyvíjet oficiální tlak na jeho používání. Avšak splývání komunikačních oblastí zakládajících se na vyjadřování veřejném, oficiálním a vyjadřování neveřejném, neprestížním, nepovažujeme pro řečovou praxi v jazykové situaci českého národního jazyka za oprávněný kulturní cíl, a proto nepokládáme za žádoucí ani za výhodnou koncepci splývání spisovného a obecného jazyka. Nemíníme se však stavět za komunikační prvky neživé, odporující vývojovým tendencím i po léta vytvářené jazykové tradici.

Jistých změn dozná zjevně i komunikace ve sféře privátní, neveřejné. Pozorujeme šíření obecné češtiny, a to zřetelněji v generačních vazbách než z hlediska územního – regionálního postavení na východním pomezí země. Kromě toho v krásné literatuře a v dramatu slouží obecná čeština už po desetiletí jako reprezentant všední mluvy, a to i v řeči autorské, podobně v posledních letech i v poezii. V mluvené publicistice se obecná čeština prosazuje jako signál neoficiálnosti, antioficióznosti, ležernosti a v této funkci zajisté ustupovat nebude, spíše naopak. Pokud jde o tradiční teritoriální dialekty, nehynou v celé šíři a hloubce: odumírají hlavně jevy markantní, zvláště pojmenování neživé a odcházející reality.

Zatímco vědecký styl je z hlediska celonárodního úzu už svou pojmovostní podstatou dosti exkluzivní, a takový zřejmě zůstane i při posilující tendenci k individualitě vyjadřování, k esejistice, styl krásné literatury je už svou podstatou založen na stylotvorné tvořivosti singularizační a individualizační, a proto už sotva může sloužit jako obecný komunikační model.

MARIE ČECHOVÁ • MARIE KRČMOVÁ • EVA MINÁŘOVÁ

SOUČASNÁ STYLISTIKA

Na vazbě použit obraz

Václava Maliny *Červená imprese*, 1999,

soukromý majetek

Vazbu podle grafického návrhu

Karla Aubrechta upravila Šárka Křiváková

V roce 2008 vydalo NLN, s. r. o.,

Nakladatelství Lidové noviny,

Dykova 15, 101 00 Praha 10

Sazba NLN, s. r. o.

Vydání první

Tisk EKON, družstvo,

Srázná 17, 586 01 Jihlava

Doporučená cena včetně DPH 449,- Kč